

تحلیل توصیفی تصاویر کتب علوم تجربی پایه چهارم و پنجم دوره ابتدایی بر اساس معیار عدالت جنسیتی

پروین نظری^۱، رضا شیرازی^۲، فاطمه مزرعی^۳ (سیف الله)، فاطمه مزرعی^۳ (اسد الله)، مینا
ابراهیمی^۳، محمد پلنگی کتولی^۳

^۱ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول، استان گلستان، نویسنده مسئول
^۲ کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دبیر ریاضی و مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول، استان گلستان
^۳ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول، استان گلستان

چکیده

از اهداف آموزش و پرورش ابتدایی، آموزش هنجارهای اجتماعی مطلوب است. در میان نهاد های اجتماعی، آموزش و پرورش بیشتر از سایر نهادها و از طریق کتب درسی مسئول متخلق بار آوردن دانش آموزان می باشد. پژوهش حاضر با هدف بررسی عدالت جنسیتی در کتب درسی علوم تجربی پایه چهارم و پنجم ابتدایی (۹۸-۹۹) انجام شده است. روش پژوهش حاضر تحلیل محتوای توصیفی است. روش جمع آوری داده ها به صورت کمی بوده است. جامعه آماری شامل تصاویر دارای دانش آموز در کتب مذکور است. ابزار پژوهش فرم تحلیل محتوای توصیفی تصاویر است. داده های پژوهش حاکی از آن است که تصاویر کتب مذکور بیشتر به جنسیت پسر پرداخته و تبعیض جنسیتی قائل شده است. بنابراین لازم است کتاب علوم تجربی پایه چهارم و پنجم ابتدایی از لحاظ برقراری عدالت جنسیتی و آگاهی بخشی مهارت های لازم همچون نحوه ی ارتباط مؤثر و مشارکت فعال، سازندگی و سازگاری بین دو جنسیت، در چهارچوب منطق و شرع و عرف اجتماعی به دانش آموزان ابتدایی جهت پیشگیری و رفع پیامدهای نامطلوب؛ مورد بازبینی مجدد قرار گیرد.

واژه های کلیدی: تحلیل محتوا؛ عدالت جنسیتی؛ کتب علوم تجربی دوره ابتدایی

مقدمه

امروزه برخلاف ارزشها و هنجارهای پیشین، به سهولت شاهد رابطه با جنس مخالف خارج از چهارچوب قواعد پذیرفته شده ی فرهنگی هستیم و آنچه زنگ هشدار را به صدا درمی آورد، پایین آمدن سن در اینگونه روابط است؛ منسجم نبودن خانواده، تکنولوژیهای جدید ارتباطی، رسانه های گروهی، عاملیت جنس مخالف، جابه جایی هنجارها و ارزش های مدرن و سنتی و کسب پذیرش اجتماعی در گروه دوستان مهمترین عوامل مؤثر در سوق دادن دانش آموزان به چنین روابطی است. روابط اجتماعی صحیح افراد یکی از مهم ترین اهداف نظام آموزش و پرورش بطور همگانی است. همچنین از اهداف آموزش و پرورش ابتدایی، آموزش هنجارهای اجتماعی مطلوب است بر اساس اینکه کودکان در این دوره از نظر فکری، قادر به درک قواعد هستند؛ مدرسه در دوران ابتدایی به آموزش هنجارها و ارزشهای اجتماعی مانند تعامل اجتماعی صحیح میپردازد. در میان نهادهای اجتماعی، آموزش و پرورش بیشترین تاثیر را بر نهادها و از طریق کتابهای درسی متولی و مسئول متعلق با آوردن دانش آموزان میباشد. درس علوم تجربی از دروس اصلی و مهم دوره ابتدایی است و محتوای این درس دو وظیفه مهم شناخت نیازهای فطری و شگفتی های جهان خلقت و عظمت خالق و نیز آموزش دانش مورد نیاز زندگی حال و آینده برعهده دارد، براین اساس کارشناسان گروه علوم تجربی دفتر تالیف کتابهای درسی و نیز مربیان و برنامه ریزان آموزشی وظیفه مهم و سنگینی در فرآیند تعلیم و تربیت، در جهت طراحی برنامه های تربیتی متناسب با نیازهای جامعه و اهداف آموزش و پرورش دارند.

یکی از مهمترین شاخصهای توسعه جوامع بشری، عدالت آموزشی است. عدالت یکی از مسائل اساسی است که فیلسوفان و اندیشمندان همواره بر آن تأکید داشته و اکثر فلاسفه کم و بیش بدان پرداخته اند.

یکی از مهمترین جنبه های اجتماعی شدن کودکان پذیرفتن نقش های جنسیتی از سوی آنها است. جنس، مشخصه ای زیستی و بنابراین ذاتی، تغییر ناپذیر و گریز ناپذیر است.

مدرسه نقش بسیار مهمی در راستا و ارتقای شخصیت دانش آموز، نگرش، مهارت دارد و نیز آگاهی آنان را بهبود بخشد. برنامه درسی به عنوان بدیهی ترین رهیافت و راهبرد اساسی در راستای این مفهوم و مؤلفه های مربوط به آن به کودکان و دانش آموزان است.

کتاب درسی یکی از عناصر مهم در نظام آموزش و پرورش تلقی می شود که در تحقق اهداف آموزشی نقش اساسی دارد . در ایران نیز بیشتر فعالیت های آموزشی در چارچوب کتابهای درسی انجام میشود و بیشترین فعالیتها و تجربه های آموزشی دانش آموزان و معلم حول محور آن سازماندهی میشود. باتوجه به اینکه برنامه درسی راهبرد و رهیافتی بدیهی در راستای مفهوم عدالت جنسیتی است، لازم است کتب درسی ابتدایی مانند کتاب علوم تجربی، به عنوان یکی از مهمترین عناصر آموزش و پرورش که نقش مؤثری در شکل گیری شخصیت، نگرش، مهارت و رفتار اجتماعی دانش آموزان دارد، به لحاظ میزان توجه به عدالت جنسیتی براساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی، بررسی و تحلیل شود.

پژوهش حاضر به بررسی میزان توجه کتب علوم تجربی ابتدایی به عدالت جنسیتی در تصاویر پرداخته است. مشاهده و تاکید بیشتر روی یک جنسیت خاص در تصاویر کتب درسی بر تفکر دانش آموزان اثر داشته است و نقش عملی آنها را در جامعه شکل می دهد و بیانگر این نکته است که آن جنسیت توانمندتر و کارآمدتر در جامعه عمل خواهد کرد.

پرسش های پژوهش

- ۱- چند درصد از تصاویر کتب پایه چهارم و پنجم علوم تجربی ابتدایی دارای فقط دختر، فقط پسرانند؟
- ۲- در کتاب های علوم تجربی ابتدایی پایه چهارم و پنجم، تعداد تصاویر دارای دختر بیشتر است یا تعداد تصاویر دارای پسر؟
- ۳- تعداد تصاویر دختر و پسر با توجه به افزایش پایه تحصیلی چگونه است؟
- ۴- بیشتر دانش آموزان موجود در تصاویر کتب مذکور دختر هستند یا پسر؟

روش پژوهش

مطالعه حاضر روش تحقیق توصیفی و با روش تحلیل محتوای کمی است. در این روش از آمار و ارقام استفاده شده تا دید کلی نسبت به موضوع ارائه دهد؛ اطلاعات و ارقام تمامی دروس کتاب علوم تجربی هر پایه تحصیلی در جدول مربوطه، طبقه بندی و کد گذاری شده اند. جامعه آماری تصاویر دارای دانش آموز در کتب درسی علوم تجربی ابتدایی در تمامی شش پایه در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ است. نمونه آماری برابر با جامعه آماری است. واحد تحلیل تصویر است. در این پژوهش فقط دانش آموزان مورد بررسی قرار گرفته اند و از افراد بزرگسال صرف نظر شده است. در پایان به منظور ارائه بهتر و تسهیل ترنتایج از جدول و نمودار استفاده شده است.

یافته ها

با توجه به اینکه هدف در این پژوهش بررسی عدالت جنسیتی در دانش آموزان بوده است، ذتنها تصاویر دارای دانش آموز بررسی شده اند و از تصاویری که فقط دارای بزرگسال هستند، صرف نظر شده است. منظور از تصاویر عکس ها و نقاشی است.

جدول ۱: راهنما

مقوله	A	B	C	D	E
مفهوم	تعداد تصاویر دارای هم دختر و هم پسر	تعداد تصاویر دارای فقط دختر	تعداد تصاویر دارای فقط پسر	تعداد دختران در کل تصاویر	تعداد پسران در کل تصاویر

در مقوله A تصاویری شمارش شده که هم دختر و هم پسر دارند.

در مقوله B تصاویر دارای فقط دختر شمارش شده است بدون در نظر گرفتن تعداد دختران موجود در تصاویر

در مقوله C تصاویر دارای فقط پسر شمارش شده است بدون در نظر گرفتن تعداد پسران موجود در تصاویر

در مقوله D تعداد دختران موجود در تصاویر شمارش شده است.

در مقوله E تعداد پسران موجود در تصاویر شمارش شده است.

مقوله های D و E بدین منظور بررسی شده اند که تفاوت تعداد دانش آموزان دختر و پسر در تصاویر مشخص شود و قضاوت

دقیق و عادلانه تری بدست آید .

جدول ۲: نتایج تحلیل محتوای تصاویر کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی از لحاظ جنسیت افراد

عنوان	جلد	فهرست	مقدمه	شماره درس											مجموع			
				۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	فراوانی	درصد
A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲	۷/۱
B	۱	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۲	-	-	۱۲	۴۲/۸
C	-	-	-	-	-	۱	۱	۱	-	۱	-	-	-	۲	۶	-	۱۴	۵۰
D	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳	-	۷	۴۸/۱	
E	-	-	-	-	-	-	۱	۸	-	۱	-	-	-	۲	۷	-	۴۱	۵۱/۸

بر اساس یافته ها در جدول شماره ۲، در کتاب علوم سال چهارم ابتدایی، ۷۱٪ تصاویر هم دختر و هم پسر دارد، ۴۲،۸٪ تصاویر فقط دختر و ۵۰٪ تصاویر فقط پسر دارد و ۴۸،۱٪ از کل دانش آموزان موجود در تصاویر دختر و ۵۱،۸٪ پسر است.

جدول ۳: نتایج تحلیل محتوای تصاویر کتاب علوم پایه پنجم ابتدایی از لحاظ جنسیت افراد

عنوان	جلد	فهرست	مقدمه	شماره درس											مجموع			
				۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	فراوانی	درصد	
A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۰	۰
B	-	-	-	-	-	-	۲	۲	۴	۴	۲	-	-	-	۱	-	۱۴	۳۰/۴
C	۱	-	-	-	-	-	-	-	۸	۱۲	۱	۱۲	۸	۲	۴	-	۳۲	۳۹/۵
D	-	-	-	-	-	-	-	-	۴	۸	۸	-	-	-	۱	-	۳۰	۳۲/۹
E	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰	۲	۶۱	۶۷/۱

بر اساس یافته ها در جدول شماره ۳، در کتاب علوم سال پنجم ابتدایی، تصویری که هم دختر و هم پسر داشته باشد، وجود ندارد و ۳۰،۴٪ تصاویر فقط دختر و ۶۹،۵٪ تصاویر فقط پسر دارد و ۳۲،۹٪ از کل دانش آموزان موجود در تصویر دختر و ۶۷٪ پسر است.

جدول ۴: درصد مقوله ها در هر پایه

درصد	A%	B%	C%	D%	E%
پایه چهارم	۷,۱	۴۲,۸	۵۰	۴۸,۱	۵۱,۸
پایه پنجم	۰	۳,۴	۶۹,۵	۳۲,۹	۶۷
میانگین کل	۳,۵۵	۲۳,۱	۵۹,۷۵	۴۰,۵	۵۹,۴

بحث و نتیجه گیری

هر دوره ی تحصیلی ویژگی‌هایی دارد که سیاست‌های مشخص هر دوره ی سنی را مشخص می‌کند. دوره ابتدایی به عنوان نقش قانده هرم در تمامی دوره های تحصیلی، میتواند دورنمای مشخصی از چگونگی برنامه ریزی به منظور تربیت نیروهای متخصص و کارآمد ایجاد کند. مدرسه نهادی است که نقش آن، آموزش ارزشها وقوائد اجتماعی زمانه و جامعه به کودکان است. حضور تبعیض جنسیتی در کتب درسی بازتاب دهنده پیش داوریهای جامعه است که میتواند تبعیض جنسیتی به زنان ودختران را تقویت کند. لذا با تفکیک دنیای زن و مرد و شقه کردن ارزشهای انسانی و به عبارتی دوقطبی کردن دنیای انسانی به اعتبار اینکه زنان مظهر عطوفت و لطافت و مردان مظهر اقتدار ودانایی اند، انسان ها همیشه در جهانی تک بعدی خواهند زیست.

در سال های اخیر با توجه به تغییرات مهمی که در کتب درسی و مواد درسی دوره ابتدایی صورت گرفته است، در پژوهش حاضر تصاویر کتب درسی علوم پایه چهارم و پنجم ابتدایی ۹۸-۹۹ مورد تحلیل قرار گرفت. به طور میانگین نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که در کتب علوم پایه چهارم و پنجم ابتدایی، ۲۳,۱٪ از کل تصاویر مربوط به جنسیت دختر، ۵۹,۷۵٪ مربوط به جنسیت پسر، ۳,۵۵٪ مربوط به هر دو جنسیت است. ۴۰,۵٪ و ۵۹,۴٪ از کل دانش آموزان موجود در تصاویر به ترتیب دختر و پسر است. در یک نگاه کلی نتایج پژوهش حاضر نشان داد که تصاویر کتب درسی علوم پایه چهارم و پنجم ابتدایی بیشتر به جنسیت پسر پرداخته است و تبعیض جنسیتی قائل شده است.

بیشترین و کمترین عدالت جنسیتی از لحاظ تعداد دانش آموزان دختر و پسر به ترتیب در پایه چهارم و پنجم مشاهده شد.

از آنجایی که فراوانی تصاویری که دارای هم دختر و هم پسر باشد، بسیار کم بود؛ بر آموزش و پرورش و آگاهی بخشی تعامل و ارتباط اجتماعی سالم و سازنده مبتنی بر شرع و منطق و عرف اجتماعی دختران و پسران با یکدیگر در تصاویر کتب مذکور توجه نشده است؛ و این غفلت اثرات منفی در نقش و رفتار آنها در جامعه خواهد داشت؛ بیشترین و کمترین توجه به مورد مذکور به ترتیب در پایه چهارم و پنجم مشاهده شد.

با توجه به تاثیرپذیری و نقش پذیری دانش آموزان از کتب درسی، لازم است کتاب علوم تجربی پایه چهارم و پنجم ابتدایی از لحاظ برقراری عدالت جنسیتی و آگاهی بخشی مهارت های لازم همچون نحوه ی ارتباط مؤثر و مشارکت فعال، سازندگی و سازگاری بین دو جنسیت، در چهارچوب منطق و شرع و عرف اجتماعی به دانش آموزان ابتدایی جهت پیشگیری و رفع پیامدهای نامطلوب؛ مورد بازبینی مجدد قرار گیرد.

منابع و ماخذ

۱. آب روشن، مصطفی، ارجمندی، صدیقه (۱۳۹۱). بازنمایی کلیشه های جنسیتی در کتاب های فارسی دوره پنج ساله ابتدایی
۲. آتشک، محمد، توفان، مهوش، احمدی، امینه (۱۳۹۱). تحلیل کمی محتوای کتابهای فارسی از منظر اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی
۳. استاد حسنلو، حسین، فرجی خیاوی، زلیخا، شکراللهی، رقیه. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتابهای علوم تجربی چهارم و پنجم بر اساس اهداف آموزشی مریل
۴. اسلامی هرنندی، فاطمه، کریمی، فریبا، نادى، محمد علی. (۱۳۹۷). طراحی مدل عدالت آموزشی جهت نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی و اعتبار یابی آن
۵. افشانی، سید علیرضا، عسکری ندوشن، عباس، فاضل نججف آبادی، سمیه. (۱۳۸۸). باز تولید نقش های جنسیتی در کتاب های فارسی اول ابتدایی
۶. ترکاشوند، سینا، کشاورز، سوسن، صالحی، اکبر، میرزاحمدی، محمد حسن. (۱۳۹۷). تبیین ملزومات معرفت شناختی عدالت از دیدگاه فارابی به منظور استخراج دلالت های آن در عرصه عدالت تربیتی
۷. جعفری هرنندی، رضا. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتابهای درسی علوم تجربی دوره ابتدایی ایران بر اساس مولفه های تفکر ادواردوبونو